

İNNOVASIYA ÖLKƏNİN RƏQABƏTQABİLİYYƏTLİLİYİNİN ƏSAS AMİLLƏRİNDƏN BİRİ KİMİ

Pəri Həsənova,

*Bakı Dövlət Universitetinin İqtisadiyyat kafedrasının
professor əvəzi, iqtisad elmləri doktoru
e-mail: perihesenova80@gmail.com*

UOT: 33; 338

Xülasə. *Məqalədə müasir dövrün ən effektiv və perspektivli inkişaf amillərindən birinə çevrilən innovasiyaların ölkələrin rəqabətqabiliyyətlik səviyyəsi ilə qarşılıqlı əlaqəsi nəzərdən keçirilmişdir. Sosial-iqtisadi inkişafın elmin inkişafına, elmi inkişafın texnologiyaların inkişafına, texnoloji inkişafın isə son nəticədə sosial-iqtisadi inkişafa göstərdiyi qarşılıqlı təsirlər funksional şəkildə əlaqələndirilmişdir. İnsan kapitalının inkişafının innovasiyaların inkişafı və rəqabətqabiliyyətliliyin artmasındakı roluna baxılmış, dövlətin koordinasiya və digər funksiyalarının əhəmiyyətindən söz açılmışdır.*

Açar sözlər: *innovasiya siyasəti, insan kapitalı, inkişaf strategiyası, elmi-texniki tərəqqi.*

Key words: *innovation policy, human capital, development strategy, scientific and technological progress.*

Ключевые слова: *инновационная политика, человеческий капитал, стратегия развития, научно-технический прогресс.*

Müasir dövrdə texnologiyanın rolu elə bir səviyyəyə gəlib çatmışdır ki, beynəlxalq rəqabət sferasında ölkələr texnologiya istehsal edən və istehsal etməyən ölkələr üzrə təsnifləşdirilməyə də başlamışdır. İstər ölkələr, istərsə də firmalar sürətlə dəyişən texnoloji, iqtisadi və siyasi şərtlərdə davam edən beynəlxalq rəqabətdə üstünlük qazanmaq, iqtisadi böhranlara qarşı ən uyğun strategiyaları müəyyənləşdirmək, onu reallaşdırmaq məcburiyyətindədirlər. İnkişaf etmiş dövlətlər 1970-ci illərdə baş verən böhranlar zamanı böhranın aradan qaldırılmasında istehsal fəaliyyətinin coğrafiyasını genişləndirməyə, ucuz iş qüvvəsinin cəmləşdiyi regionlarda istehsalı təşkil etməyə çalışsa da, bu qalıcı təsirə malik olmamışdır.

1980-ci illərdən etibarən iqtisadiyyatın inkişafında elm və texnologiyanın rolu daha çox diqqət mərkəzində olmuş, bu məsələnin tənzimlənməsi bazar mexanizmlərinin ümidinə buraxılmamış və dövlətin inkişaf strategiyasının vacib bir hissəsinə çevrilmişdir. İnkişaf etmiş ölkələrin texnoloji potensialı və bu istiqamətdə göstərilən səylərin miqyası bu ölkələri texnologiya ixracatçısına çevirmişdir. Texnoloji potensialı aşağı olan texnoloji inkişaf üçün görülən tədbirlərin yetərsiz olduğu ölkələr isə texnologiya baxımından asılı hala düşmüşdür. Ölkəmizin də daxil olduğu bu ikinci qrup ölkələrdə elm, texnologiyanın inkişaf səviyyəsinin yüksəldilməsi ilə yeni texnoloji səviyyəyə çatmaq, transfer yolu ilə yeni texnologiyaları əldə etmək, mənimsəmək, inkişaf

etdirmək və istehsal etmək, mövcud texnologiyaları yeniləri ilə əvəzləmək kimi ehtiyaclar daha çox özünü göstərir. Elmin və texnologiyanın rolunun artması ilə ölkələrin elmi-texnoloji inkişaf siyasətində də müxtəlifliyin artması müşahidə edilir. Bunun əsas səbəblərindən biri texniki biliyin verilənlər bazasının kəskin şəkildə artması, digəri isə beynəlxalq rəqabət imkanlarının artırılması istəyidir.

Müasir dinamik inkişaf şəraitində bütün dünyada milli iqtisadiyyatların rəqabət qabiliyyətləri və sosial-iqtisadi inkişaf dinamikaları iqtisadi subyektlərin, üstün texnologiyaların, yeni bazarların tədqiqindən və tətbiq olunmasından asılıdır, eləcə də biliyin yenilənməsi onun intellektual kapitala çevrilməsinə bağlıdır [4, s.11]. Ölkələrin rəqabət üstünlüklərini müəyyən edən əsas amillərdən olan elmi-texnoloji irəliləyişlər öz mexanizmləri daxilində qalmır və dövlətlərin şüurlu siyasəti ilə tənzimlənir. Müxtəlif ölkələrdə tətbiq olunan elmi-texnoloji inkişaf siyasəti və strategiyaları həmin ölkələrin bu sahədəki keçmiş ehtiyatları, sosial-iqtisadi şərtləri və rəqabət imkanları baxımından sahib olduqları üstünlüklər, dövlət ənənələri və fəaliyyətlərinə görə fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. Beləliklə, bu istiqamətdə strategiyaların və siyasətlərin standart bir strukturunu olduğunu qeyd edə bilməsək də, aşağıdakı ümumi tərəfləri nümunə göstərmək olar:

- Elm və texnologiya arasında qarşılıqlı əlaqə mövcuddur. Elmin inkişafı texnologiyanın inkişafını sürətləndirir, texnologiyanın inkişafı ilə yeni elm sahələri yaranır və bu proses bu qayda ilə davam edə bilər.

- Müasir texnoloji yeniliklərin əksəriyyəti yüksəkixtisaslı şəxslərin çoxtərəfli qruplar halında davamlı fəaliyyəti və bu fəaliyyətin böyük miqdarda kapitalla maliyyələşdirilən, müasir və yüksək məsrəfli müəssisələrdə həyata keçirilməsi ilə yaradılmaqdadır.

- Elmi-texniki inkişaf strategiyaları ölkələrin ümumi iqtisadi inkişaf siyasətinin ayrılmaz tərkib hissəsidir.

- Sağlam elmi-texniki inkişaf siyasəti ilə strategiyaların müəyyənləşdirilməsi üçün hər bir ölkənin elmi bazasını formalaşdıran alimlik səviyyəsini təsdiqləmiş tədris və tədqiqat işçiləri ilə yanaşı, riski öz üzərinə götürərək kapital qoyuluşu edəcək sənaye qurumları arasında davamlı əlaqələrin olması şərtidir.

Dövlətin innovasiya siyasətinin əsas məqsədlərinə aşağıdakılar da aid edilir:

- *innovasiya fəaliyyəti üzrə iqtisadi, hüquqi və təşkilati mühitin formalaşdırılması;*

- *innovasiya ilə əlaqədar fəaliyyətlərin stimullaşdırılması, o cümlədən innovasiya üzrə fəaliyyət sferasında bazar münasibətləri və sahibkarlığın inkişafına dəstək verilməsi;*

- *innovasiya fəaliyyətinə dövlət dəstəyinin miqyasının və həcmnin, eləcə də bu istiqamətdə resursların istifadə səmərəliliyinin artırılması;*

- *xarici bazarlarda milli innovasiya məhsullarının reallaşdırılması və ölkənin ixrac imkanlarının artırılması istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsi [5, s.17].*

Elmi-texniki inkişaf siyasəti baxımından istər inkişaf etmiş, istərsə də inkişaf etməkdə olan ölkələr müxtəlif modellərin tətbiqində uğur qazanması ilə yanaşı, onun aşağıdakı xüsusiyyətləri diqqəti cəlb edir:

- *sahəvi hədəflər daxilində bəzi istiqamətlərə üstünlük verilməsi;*

- *xarici rəqabətə açıqlığın təmin olunması;*

- *dövlətin emal sənayesində iştirakdan kənarda qalmağa meyilli olması və mövcud olduğu sahələrdən çəkilməsi;*

- *effektiv rəqabət mühitinin təmin olunması;*

- *elmi və texnoloji sahədə tədqiqat-təkmilləşdirmə işlərinə daha çox önəm verilməsi və maliyyələşdirilməsi;*

- *insan kapitalına investisiyaların sürətlə artması;*

- *universitetlər və dövlət idarələri ilə özəl bölmə arasında tədqiqat-təkmilləşdirmə prosesində əməkdaşlıq;*

- *tədqiqat müəssisələri arasında qarşılıqlı əməkdaşlıq və informasiya mübadiləsinin təmin olunması;*

- *effektiv təşviqat sisteminin olması;*

- *yüksək texnologiyalar sahəsində yeni struktur vahidlərinin yaradılması istiqamətində fəaliyyətlər;*

- *xarici kapital qoyuluşlarını stimullaşdıran fəaliyyətlər [6].*

İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının iqtisadi inkişaf üçün innovasiya üzərində davam edən tədqiqatında isə 6 mövzuya yönəlmə qeyd olunmuşdur:

- *innovasiyanın iqtisadi artıma və rifaha töhfəsi;*

- globallaşmanın inkişafa və yeniliyə təsiri;
- inklüziv innovasiyalar;
- təhsil, bacarıq və insan kapitalı;
- inkişaf üçün İKT;
- innovasiya siyasətinin institusional aspektləri [7].

2020-ci ildə nəşr olunmuş Bloomberg innovasiya indeksində ilk 22 ölkə üzrə ölkələrin innovasiya indeksləri ilə sıralanması aparılmışdır. Bu *cədvəl 1*-də verilmişdir:

Cədvəl 1. Ölkələr üzrə innovasiya göstəriciləri indeksi

2020	2019	İllər üzrə dəyişmə	Ölkələr	Ünvanı bal	Tədqiqat-təkmilləşdirmə intensivliyi	Əlavə istehsal dəyəri	Məhsuldarlıq	Yüksək texnologiyadan istifadə tezliyi	Üçüncü dərəcəli səmərəlilik	Tədqiqatı konsentrasiyası	Patent fəaliyyəti
1.	2	+1	Almaniya	88,21	8	4	18	3	26	11	3
2.	1	-1	Cənubi Koreya	88,16	2	3	29	4	16	5	11
3.	6	+3	Sinqapur	87,01	12	2	4	17	1	13	5
4.	4	0	İsveçrə	85,67	3	6	14	10	17	3	19
5.	7	+2	İsveç	85,50	4	16	19	7	13	7	18
6.	5	-1	İsrail	85,03	1	31	15	5	32	2	7
7.	3	-4	Finlandiya	84,00	10	15	9	14	24	9	10
8.	11	+3	Danimarka	83,22	7	24	6	8	31	1	24
9.	8	-1	ABŞ	83,17	9	27	12	1	47	29	1
10.	10	0	Fransa	82,75	13	39	16	2	20	17	8
11.	12	+1	Avstriya	82,40	6	11	13	19	12	8	16
12.	9	-3	Yaponiya	82,31	5	5	35	9	30	16	12
13.	15	+2	Hollandiya	81,28	17	28	17	6	36	12	14
14.	13	-1	Belçika	79,93	11	25	11	13	49	14	13
15.	16	+1	Çin	78,80	15	14	47	11	5	39	2
16.	14	-2	İrlandiya	78,65	34	1	1	12	39	20	34
17.	17	0	Norveç	76,93	16	51	5	20	10	10	22
18.	18	0	Birləşmiş Krallıq	76,03	21	44	27	15	6	19	21
19.	21	+2	İtaliya	75,76	24	23	21	16	33	25	20
20.	19	-1	Avstraliya	74,13	18	55	8	21	15	31	6
21.	31	+10	Sloveniya	73,93	19	8	20	40	14	15	26
22.	20	-2	Kanada	73,11	22	35	26	26	35	21	9

Mənbə: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-01-18/germany-breaks-korea-s-six-year-streak-as-most-innovative-nation> [8].

Cədvəldəki məlumatlara əsasən də görmək mümkündür ki, innovasiya indeksində sıralanma dəyişsə belə, demək olar ki, ilk sıralarda yalnız inkişaf etmiş ölkələr dayanmaqdadır. Bu isə onu deməyə əsas verir ki, innovasiya fəallığı ölkələrin rəqabətqabiliyyətliliyini müəyyən edən ən əsas amillərdəndir.

Elm və texnologiyanın inkişafında tətbiq olunan dövlət siyasəti, əsasən, Qərb ölkələrində müşahidə olunan, müəyyən missiyyayönlü və tex-

noloji integrasiyayönlü siyasətlə Uzaq Şərq ölkələrinin tətbiq etdiyi milli texnoloji hədəflər siyasətidir. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə isə son dövrlərə qədər texnoloji inkişaf siyasəti diqqəti cəlb etməmiş və bu ölkələrin, əsasən, texnologiya transferçisi ola biləcəyi ümumi qəbul edilmişdir. Lakin bir sıra Uzaq Şərq ölkələri daxil olmaqla bir çox inkişaf etməkdə olan ölkələrdə məhdud miqyasda da olsa diqqətləyiq uğurlar əldə olunmuşdur. Bu ölkələrin texnoloji inkişaf siyasətində 2 məqsəd üzrə inkişaf siyasəti daha çox ön plana çıxmışdır:

1. Texnologiyaların transferindən və idxalından faydalanmağı hədəf seçən siyasətlər.

2. Texnologiyaları ölkə daxilində inkişaf etdirəcək təşviqlər və tədbirlərə əsaslanan siyasətlər.

Innovasiya siyasətinin idarə olunmasında strateji vəzifələrin icrası baxımından bir sıra məsələlər, xüsusilə aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır:

– global tendensiyalara əsaslanmaqla prioritetlərin və strategiyaların müəyyən olunması, məqsəd və vəzifələrin optimal şəkildə müəyyən edil-

məsi və bu kontekstdə milli prioritetlərin seçilməsi;

– innovasiya fəaliyyətinin inkişaf tələblərinə uyğun normativ-hüquqi bazanın yaradılması və təkmilləşdirilməsi, innovasiya fəaliyyətinin cəlb edilişinin artırılması;

– milli innovasiya sisteminin dinamik inkişafını təmin edəcək maddi-texniki baza və infrastruktur sisteminin qurulması;

– innovasiyaların istifadəsi, yaradılması və inkişafı sahəsində kadr hazırlığı, təhsil və tədqiqat sisteminin təkmilləşdirilməsi və bu sahədə özəl sektordakı fəaliyyətlərin dəstəklənməsinin davamlı mexanizmlərinin yaradılması;

– innovasiyaların inkişafı və innovativ məhsul çeşidliliyinin artırılması məqsədi ilə istər dövlət tərəfindən, istərsə də bank-kredit sistemi tərəfindən maliyyə imkanlarının gücləndirilməsi və s.

Nəticə. Nəzərdən keçirdiyimiz məsələlərlə bağlı aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar:

– innovasiyalar dövrün ən mühüm inkişaf amillərindən biri olmaqla, rəqabətqabiliyyətlilikdə yenilik, kəmiyyət və keyfiyyət üstünlükləri yarıdaraq bazarlardakı mövqeyin həlledici determinantıdır;

– ölkələrin milli innovasiya sisteminin inkişafında milli innovasiyaların yaradılması strateji baxımdan vacib şərtidir;

– ölkələrin inkişaf səviyyəsi ilə innovasiyaların inkişaf göstəriciləri arasında, əsasən, düz mütənasib funksional qarşılıqlı əlaqələr mövcuddur;

– təhsil sisteminin yüksək inkişaf səviyyəsi, əlverişli fəaliyyət mühiti və özəl sektorla effektiv əməkdaşlıq təmin olunmadan innovasiyaların strateji inkişafı, demək olar ki, mümkün deyildir;

– dövlətin innovasiyaların inkişaf strategiyasında və milli iqtisadiyyatda tətbiq imkanları ilə yanaşı, ixrac imkanları da nəzərə alınmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı, 29 dekabr 2012.

2. İnnovasiya fəaliyyəti haqqında bir sıra stimullaşdırıcı mexanizmlər. İqtisadi İslahatların Elmi-Tədqiqat İnstitutu, Bakı, 2017, 37 səh.

<https://www.aceconsultants.az/media/files/32/file230.pdf>

3. Əliyev T.N., Babayev L.B. Regional inno-

vasiya sisteminin təşkili və idarə edilməsi (dərslik). Bakı, Elm və təhsil, 2013, 272 səh.

4. Hüseynova A.D. Azərbaycanda innovasiya potensialının təhlili. Bakı, Elm və təhsil, 2013, 385 səh.

5. İmanov Q.C., Həsənlı Y.H. Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafının modelləri. Makroiqtisadi təhlil. Bakı, Elm, 2001, 248 səh.

6. https://www.emo.org.tr/ekler/d1301591af0c21c_ek.pdf?dergi=1006/

7. <https://www.oecd.org/innovation/inno/50586251.pdf>

8. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-01-18/germany-breaks-korea-s-six-year-streak-as-most-innovative-nation>

P.Hasanova

Innovation as one of the main factors of the competitiveness of the country

Abstract

The article considers the interaction of innovations, which have become one of the most effective and promising factors in the development of modernity, with the level of competitiveness of countries. The functional relationship of socio-economic development and the development of science, the development of science and the development of technology and, finally, technical development and socio-economic development are also indicated. The role of human capital development in the development of innovations and competitiveness is considered, and the essence of coordinating and other functions of the state was discussed.

П.Гасанова

Инновации как один из главных факторов конкурентоспособности страны

Аннотация

В статье рассмотрено взаимодействие инноваций, ставших одним из самых эффективных и перспективных факторов развития современности, с уровнем конкурентоспособности стран. Также указана функциональная взаимосвязь социально-экономического развития и развития науки, развития науки и развития технологий и, наконец, технического развития и социально-экономического развития. Рассмотрена роль развития человеческого капитала в развитии инноваций и повышении конкурентоспособности, обсуждено значение координационных и других функций государства.